

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 46 Volume: 9 Issue: 46

Ekim 2016 October 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BÜKRİ, HÖRGÜÇ VE KAMBUR KELİMELERİ ÜZERİNE* ON THE WORDS "BÜKRİ", "HUMP" AND "HUNCHBACK"

Ebru ÇETİN MİLCİ**
Sevda KAMAN***

Öz

İnsanoğlu dış dünyayı betimlediği gibi kendi bedeninin özelliklerini yansıtan kelimeleri de kullanmayı ihmal etmemiştir. Genelde bedenin övülecek yönleri ön plana çıkarılırken beden kusurlarını da dile getiren çeşitli kelimeler kullanılmıştır. Kambur, çolak, kör, sağır gibi ifadelerin Anadolu'da lakap olarak kullanılması oldukça yaygın bir tutumdur. Bu çalışmada eğri, yassı, kambur anlamlarına gelen *kambur* kelimesi ile bu kelimenin anlam olarak işaret ettiği *bükri* ve *hörgüç* kelimeleri incelenmiş, kelimelerin etimolojileri, tarihî dönemlerdeki şekilleri, değişimleri, ağızlardaki ve modern lehçelerdeki karşılıkları verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bükri, Hörgüç, Kambur, Eğri, Etimoloji, Ağız, Lehçe.

Human beings did not neglect to use the word which is reflect the characteristics of own body for describing the external world. While praiseworthy aspects of body are expressed, on the other hand body's physical imperfections are given prominence. Hunchback, one-handed, the blind, the deaf, the use of expressions such as nicknames in Anatolia is a very common attitude. In this study, curved, flat, humpback meaning that is *kambur* is investigated. Besides, *bükri* and *hörgüç*, are meaning humpback, are examined. Also the etymology of these words, in the historical period, the shapes, variations of regional dialect and modern dialects has been given to the provisions.

Keywords: Bükri, Hump, Hunchback, Etymology, Regional Dialect, Dialect.

1. Giriş

İnsanoğlu farklı beden özelliklerine sahiptir. Doğuştan bir beden kusuruna sahip olanlar ile sonradan hastalık yahut bir kaza neticesinde bir beden kusuru ile hayatlarını sürdüren kişiler günlük hayatta ve metinlerde çeşitli şekillerde tasvir edilmişlerdir. Kambur, çolak, kör, sağır gibi ifadelerin Anadolu'da lakap olarak kullanılması da oldukça yaygın bir tutumdur. Bu çalışmada beden kusurlarından biri olan *kambur* kelimesi ile bu kelimenin işaret ettiği *bükri* ve *hörgüç* kelimeleri incelenmiştir. Söz konusu kelimelerin sadece insan tasvirinde değil bir durumu, hayvanı, nesneyi anlattığı da görülmektedir.

2.1. bükri/hörgüç/kambur

2.1.1. bükri

Türkçenin eski metinlerine bakıldığında *bükri* kelimesinin eğri, yassı, kambur anlamlarını ifade ettiği görülmektedir. Clauson, bu kelimenin *bükme* fiilinin ettirgen şekli olan **bükür-* filinden türemiş olabileceğini ve kelimenin Uygur metinlerinde *bügri* şeklinde eğri anlamında; Kaşgarlı'da *bükri* şeklinde herhangi bir şeyin eğrilmiş, bükülmüş hali anlamında; Hakaniye Türkçesinde *bükri* şeklinde kambur anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. (CLAUSON 1972: 328) Tuncer Gülensoy da *bükri* kelimesinin etimolojisini <bü-k-'engel olmak'+-rü şeklinde vermiştir. (GÜLENSOY 2007: 193)

Bu hususta *bükme* eylemine göz atmak gerekmektedir: Clauson *bükme* eylemine karşılık Divanü Lugatı't- Türk'te bir şeyin önünü germek, kapamak (I) ve kapanmak, sinilmek, doymak, usanmak (II) anlamları verildiğini belirtmiştir. *Bükme* eyleminin üçüncü anlamı için *evük* kelimesini işaret etmiş, kökeni çinse soru işareti ibaresini koyarak bilinmediğini ifade etmiştir. (CLAUSON: 9-324) Sevortyan *bükme* eyleminin *burmak* eylemi ile ilişkili olduğunu belirtmiş (*bükme* ET? 'burmak, büzme' (bü(dh)mek); Gülensoy *bükme* kelimesinin Eski Türkçedeki 'hareketine engel olunmak, set çekilmek' fiilinden ayrı bir kelime olduğunu ifade ederek Sevortyan'ın görüşünü desteklemiş, kelimenin kökeni ile ilgili <**bü-k-* (krş. *bü-z*, *bu-r-*) tahlilini uygun görmüştür. (GÜLENSOY: 193) Nişanyan ise kelimenin kökenine dair **bü-+IK-burmak*, *bükme* yorumunu yapmıştır. (NİŞANYAN 2009: 84) *bük-* eylemini Divanü Lugatı't- Türk'te geçen *ve bükülmek*, *kıvrılmak* anlamlarında kullanılan *bükün-* eylemi de desteklemektedir. (ÜŞENMEZ 2006: 172) *Bükme*, Divan-ı Hikmet'te *bükme*, *eğmek*, *sarmak*, *dolamak* anlamıyla kullanılmıştır. (ÜŞENMEZ :172) *Bükme* eyleminin Kıpçak Türkçesi eserlerinden Codex Comenicus'ta, Kitâb al-İdrak li-Lisan al-Atrak, Gülistan Tercümesi'nde, İbn-i Mühenna Lugatı'nda, Kitab-ı Bulgatı'l-müştak fi Lugatı't-Türk ve'l-Kıpçak'ta,

* Bu çalışmanın bir kısmı 05 Nisan 2007'de-Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin düzenlediği "Türk Kültüründe Beden Sempozyumu"nda sunulmuş, yayımlanmamıştır. Burada yer alan metin çalışmanın değişiklikler ve ilaveler ile genişletilmiş son biçimidir.

** Dr. Ebru Çetin MİLCİ, el-mek:ecmilci@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Dilbilim Bölümü, el-mek: skaman@bartin.edu.tr

Baytaratu'l-Vazih'ta, Kitab fil'l-Fıkh'da, Mukaddimetü'l-Gaznevi fi'l-İbadat'ta bükme, eğme anlamında kullanıldığı görülmektedir. (TOPARLI, 1993: 51)

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde de belirtildiği gibi Ettuhfet-üz-zekiyye fil Lugat-it-türkiyye'de *bügrü*, *bükri*, *bükriü* kambur anlamında kullanılmıştır; *bügül-*, *bükel-*, *bükül-* ise eğilmek, bükülmek, kıvrılmak anlamlarıyla Codex Comenicus'ta geçmiştir. (TOPARLI: 51) Kıpçak Türkçesi eserlerinden Kitâb al-İdrak li-Lisan al-Atrak'ta bükülmüş şey anlamını taşıyan *bükâr* ve kambur anlamını taşıyan *bükriü* kelimelerine rastlanılmıştır. Aynı eserde *bükel-* hem secde etmek anlamıyla hem de eğilmek, bükülmek anlamıyla, *bügül-*, *bükül-* ise eğilmek, bükülmek, kıvrılmak anlamlarıyla geçmektedir. (TOPARLI: 51) Nehcü'l-Feradis'te ise kambur anlamındaki *bükriü'ye*, eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak anlamında *bükre-* fiili ile eğmek, kamburlaştırmak anlamındaki *bükre-* fiiline rastlamaktayız. (ATA 1998: 91) Ettuhfet-üz-zekiyye fil Lugat-it-türkiyye'de ise *bükrey-*, *bükriü-*, *büksül-*, Gülistan Tercümesi'nde ise *bükriü-* kamburlaşmak anlamını ifade etmektedir. İbn-i Mühenna'da ise kamburlaşmak anlamına gelen *büksül-* ile aynı anlamdaki *bükrey-* ve *bükriü-* eylemleri dikkat çekmektedir. (TOPARLI, 51) Kumancada ise *bükriü* kambur kelimesine karşılık kullanılmıştır. (CLAUSON: 328)

Eski Anadolu Sözlüğü'nde bu hususta şu kelimeler göze çarpmaktadır: (KANAR 2011: 153)

bügrü kambur, tümsek

bügrüce kamburca

büklemek eğilmek, kendini eğmek

büklemek bükülmek, kıvrılmak

büklemek

büklemek bükme

bükme bükülmüş

bükme 1. Eğmek, kıvrırmak, bükme. 2. Toplamak. 3. Raksetmek

Çağataycada *bükriü* eğilmek anlamındadır. (ŞEYH SÜLEYMAN 1881: 84) *Bükri* kelimesi Osmanlıcada sadece *egri bügrü* ikilemesinde kullanılırken, Türkiye Türkçesinde eğmek anlamındaki *bükme* eyleminin kullanıldığı ancak *bükri*'nin Osmanlıcada olduğu gibi sadece *egri bügrü* ikilemesinde yer aldığı görülmektedir.

Eski Türkçedeki *bükri* kelimesinin fonetik varyantları ve bükme eyleminin türevleri çağdaş lehçelerde şu şekildedir:

Kırgız Türkçesinde (YUDAHİN 1998: 152-154);

bükür kambur

bükürö- 1. Hareketlerinde kıvrılmışa, kamburlaşmışa benzemek (kocakarı ve ihtiyar hakkında) 2. Mec. Yaranarak bükülmek, eğilmek.

bükürö- 1. Kamburlaşmak, bükülmek; 2. Mec. Yaltaklanmak, yaranmak.

*bükürö-*kamburlaşmak

büküröyü bükülmüş, kamburlaşmış.

büküröyü- hareketlerinde kamburlaşmışa benzemek, kamburlaşmak.

büküröyü- kamburlaşmış şekilde bulunmak.

büküröyt- (et. *büküröy-*'den)

bükürököy =büküş.

büküröyü- hareketlerinde kamburlaşmışa benzemek, kamburu andırmak, kamburlaşmak;

büküröyü (iş. *büküröyü-*'den)

büküröyü- kamburlaşmış şekilde olmak, kamburlaşmak

büküröyü- (et. *büküröyü-*'den)

büküş bir parça kamburlaşmış azıcık arkası çıkık olan anlamlarında kullanılmaktadır.

Kazak Türkçesinde *bükir* kambur anlamını karşılarken; *bügüv*, *büktev* bükme anlamındadır. (ERCİLASUN vd. 1991: 88,430); Başkurt Türkçesinde *bökürö*, *kömörö*, Tatar Türkçesinde *bökri* Kırım Türkçesinde *bükriü/bügrü* kelimeleri kambur anlamını ifade eder. (ERCİLASUN vd.: 430,431)

Hakas Türkçesinde *pügür* kambur (*pügür ineyek*: kambur nine) ve eğri anlamlarını karşılamaktadır. İğir-pügür ikilemesi Türkiye Türkçesindeki eğri bügrü ile aynı görevi üstlenirken *pügürel-* fiili kamburlaşmak anlamındadır. (ARIKOĞLU vd. 2005: 390, 391)

Altay Türkçesinde *bökçök* kambur, sırtı hafifçe kambur olan, *bökçöy-* sırtını hafifçe kamburlaştırmak, *bökçöyüp otur-* sırtını hafifçe kamburlaştırıp oturmak anlamlarını içermektedir. (GÜRSOY NASKALI vd. 1999: 44) Tuva Türkçesinde *büşkügür* beli bükülmüş, kambur; *büşküük* kambur; *büşküyer-* kamburlaşmak, beli bükülmek anlamlarındadır. (ARIKOĞLU vd. 2003: 18)

Özbek Türkçesinde *bükür*, *bükri* kamburdur, Türkmen Türkçesinde ise *bükri* sözcüğünün fonetik varyantı olarak *bükür* sözcüğü karşımıza çıkmaktadır. (ERCİLASUN vd.: 431) Yeni Uygur Türkçesinde *bökçan* kamburlaşmış anlamındadır. (NECİP 1995: 50)

Yakut Türkçesinde ise *bökçögör*, *noxçoğor* kelimeleri kambur anlamında kullanılmaktadır. (VASİLİEV 1995: 141)

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğünde ise *büğrü* kelimesinin karşılığı olarak kambur, tümsek, eğik anlamları verilmiştir. (TTS 1995: 737) Tanıklarıyla Tarama Sözlüğündeki örnekler ise şunlardır:

kejmıyan (Fa): Beli bükülmüş (Nimeti, 517)

küz (Fa): Büğrü (Şamil, XVI., 142)

el-lıva (Ar.): Sancaklar ve bayraklar ve büküntüler ve bucaklar ve eğilicler ve büğrüler ve eğrice yıkılmış kumlar. (Bab., XVI., 2, 6)

edfa' (Ar.): Önüne büğrü olan kimse (Bab., XVI., 2, 5)

el-ihdidabü (Ar.): ... büğrü olmak (Terceman, 23-1)

Görüp ol tak veş başlı anamı

Beli *büğrü* gözü yaşlı anamı (Letaif, XVI., 30)

Derleme Sözlüğü'nü taradığımızda ağızlarda Eski Türkçedeki *bükri* kelimesinin fonetik varyantları *bükürü* maddesinde şu şekilde verilmiştir (DS 1993: 818):

bükürü [*buğlez*, *bulüz*, *buruk* (1) -3, *burüz*, *burü*, *bügrü*, *büğdez*, *büğdüz* (1), *büğlez*, *büğlüz*, *büğrü*, *büğrüz*, *bükeç*, *bükre* (4), *bükürce*, *büküre* (1), *bükürü*, *bülengez*, *büle*, *büydüz* (1), *büylüz*, *büyrüz*]: Kambur (Bademli, *Dinar-Afyon; *Tefenni, Çeltik, *Yeşilova-Burdur; Emircik, Balçıkhisar, Haydan, Süngülü, *Çiril-Denizli; Köprücek, *Enet-Kütahya, Bayadı-Ordu; *Pınarbaşı-Kayseri; Endel, Osmaniye; Yerkesik, Muğla)

buğlez-1: Neşehir, Niğde

bulüz: Misis, Adana

buruk (1) -3: Mut köyleri, İçel

burüz: Erkilet, Karahisar, İncesu, Kayseri

burü: Belen, Akseki, Antalya

bügrü: Gaziler, Hadım, Konya

büğdez: Yozgat

büğdüz: Sücüllü, Yalvaç-Isparta; Seydin, Avanos, Kırşehir; Konya; Lohan-Gaziantep

büğlez: Bor, Niğde

büğlüz: Kiçi, Talas, Kayseri, Niğde

büğrü: Bozkır, Ermenek, Konya; Karaisalı, Adana.

büğrüz: Geverek, Şarkışla-Sivas; Kuzayca-Yozgat

bükeç -4: Karakuş, Ünye ve köyleri- Ordu

bükre: Dombaylı, Salihli, Manisa

bükürce: Gündoğdu-Bursa

büküre (1): Darıveren, Acıpayam- Denizli

bükürü: Yumrutaş, Acıpayam-Denizli

bülengez: Kırşehir

büle: Şebinkarahisar, Giresun; Beyağıl, Ulukışla-Niğde

büydüz: İstanbul, Kilis, Kızılca-Ankara

büylüz: Hisarcık-Kayseri

büyrüz: Sarılar, Avanos-Kırşehir

2.1.2. hörgüç

Bugünkü Türkçede devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı ve mecaz anlamda bu çıkıntıya benzeyen tümsek, çıkıntı anlamlarını ifade eden (TS 1998: 1007) *hörgüç* kelimesinin *bükri* kelimesi dışında çağdaş lehçelerde kambura karşılık olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu husustan yola çıkılarak kelimenin etimolojisi verildikten sonra tarihî ve çağdaş lehçelerdeki kullanımına dikkat çekilecektir.

Hörgüç kelimesinin etimolojisi için Hasan Eren, Sevortyan'a katılmakta ve Orta Türkçede *örkü*, Eski Kıpçakçada *örgüç* biçimi kullanılan *örgüç*, *örkeç*, *örkü* biçimlerinin *ör-* kökünden kalma türevler olduğunu belirtmektedir. (EREN 1999: 180) Senglah'ta *ör-* (İki şeyi birbirine) bükmek, sarmak, burmak, örmek anlamında geçmektedir. (SANGLAX 66v/22) Türkçe *hörgüç* biçiminin başındaki *h-*nin ise *öyük*> *höyük*'te olduğu gibi ikincil bir ses olduğunu belirtmiştir. Hasan Eren ayrıca Kaçalar'ın *örgüce* *pögün* Tuvalar'ın ise *mögen* adını erdiğini belirtmiştir. (EREN, 181)

Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü'nde de *hörgüç* kelimesinin yüksel- anlamındaki örmek fiilinden türemiş olduğu ve *örgüç* kelimesinin *h* türemesiyle *hörgüç* şekline dönüştüğü belirtilmiştir. (AYVERDİ vd. 2005: 515)

Clauson iki ayrı anlamda olan *örgüçlen-* sözcüğünün kambur veya tümsekli olma anlamında kullanıldığını ve *örgüçlen-* sözcüğünün *örgüçten* türemiş bir dönüşlü fiil olduğunu belirtmiştir. *Örgüçlen-* fiilinin Uygurca Mani metinlerinde *örgüçlenmekig* denizin kabarması, Hakaniye Türkçesinde *suv örgüçlendi* örneklerinde kabarma, dalgalanma anlamlarında kullanılmış olduğu görülmektedir. (CLAUSON: 228)

Tarihi metinleri tarandığında *hörgüç* kelimesine karşılık;

Divanu lugati't-Türk'te *örgü/örkü*, Nehcül Feradis'te *örgüç*, İbn Mühenna'da *örkeç*, Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lugat-it-Türkiyye'de *örkeş*, *örküç*(Rad., Taran, Çağ., D. Tür., Hou. *Örgüç*; İd-*örküç*); kelimelerinin kullanılmış olduğu görülmektedir. (CLAUSON: 228) Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatay sözlüğünde *örküç/örgüç* kelimesine karşılık devenin kamburu, burunda olan yumru, atın yalı ifadeleri verilmiştir. (ŞEYH SÜLEYMAN: 30) Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesinde devenin hörgücü *örkeç* kelimesi ile ifade edilmektedir. (GARKAVETS 2011: 556)

17. yüzyılın önemli metinlerinden Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ise "*beyaz örgüçlü koyunlar*" ifadesinden anlaşıldığı gibi *hörgüç* yerine *örgüç* kelimesi kullanılmıştır. (DANKOFF 2014: 216).

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde *örgüç*, *örküç*, *örküş* kelimelerinin hörgüç anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. (TTS 1996: 3115, 3116) Ağızlarda ise durum şöyledir (DS 1993: 2434):

hörkuç: hörküç (İncekum, Silifke- İçel)

hörküç: hörgüç (İğdecik, İlyas; Keçiborlu-Isparta; Balkanda Beyşehir- Konya; Fethiye e köyleri Muğla)

örkeç: deve hörgücü (DS 1993: 3347)

Altay Türkçesinde *örköş* kambur, hörgüç (*eki örköştü töö*: iki hörgüçlü deve) ve davulun sesini güçlendirmeye yarayan tümsek anlamlarına karşılık kullanılırken (GÜRSOY NASKALI vd.: 144) Özbek Türkçesinde *örkâç* hörgüç (ERCİLASUN vd.: 348), Yeni Uygur Türkçesinde *örkeç* hörgüç, kambur, *örkeçlik* hörgüçlü, kamburlu, *örkeş* kabaran, dalga dalga, hörgüç anlamlarını ifade etmektedir. (NECİP 1995: 306)

Türkmen Türkçesinde ise hörgüç yerine *örküç* kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde hörgüç anlamında kullanılan hörgüç, *güvan* kelimesi Farsça *kühan* kelimesinden geçmiştir. (ERCİLASUN vd.: 348) Başkurt Türkçesinde *ürkâs*, Kazak Türkçesinde *örkeş*, Tatarca Türkçesinde *ürkâç* kelimeleri kullanılmaktadır. (ERCİLASUN vd.: 348, 349)

Kırgız Türkçesinde *hörgüç* kelimesinin fonetik varyantları ve türevleri şunlardır (YUDAHİN 1998: 614):

örköç: hörgüç(devede);

ayrı örköç: çift hörgüçlü deve; hayvan ensesi, yağır, cıdağı,

örköçtön-: kamburlaş-, hörgüç şeklinde gözük- 2)Tümsekler, dalgalar şeklide yükselmek, *örköçtüü* hörgüçlü, aşırı yüksek dalga anlamlarını ifade etmektedir.

Çağdaş lehçelerde *kambur* anlamını ifade eden farklı kelimelerden birine de Azerbaycan Türkçesinde rastlamaktayız. Azerbaycan Türkçesindeki *kambur* anlamındaki *gozbel* sözcüğünün Farsça *kambur* anlamını ifade eden *güz/ küz* kelimelerinden gelmiş olduğu düşünülebilir. (ERCİLASUN vd.: 430) *guz* kelimesi ses değişimine uğramadan alıntılama yoluyla Gregoryan Muhiti Kıpçak Türkçesinin söz varlığında tespit edilmiş olup tarihi Türkçenin metinlerinde de yerini almıştır. (GARKAVETS: 556)

Ağızlarda da Farsça *güz/ küz* isminden türemiş olduğunu düşündüren kelimeler şunlardır:

kuzuk [*kozik* (II) *kuzuk*, *kuzzik*]: Kambur (Bağlıca,*Arduç-Artvin), [*kozik* (II)]: Van

[*kuzuk*]: Bitlis, [*kuzzik*]: Elazığ(DS 1993: 3022)

gürüz (II) [*guz* (V), *guzik*, *guzuk*, *guzzik*, *guzzik*, *güz*(III), *güzük*, *güzzük*]: Kambur (Kirpe, *Safranbolu-Zonguldak, *guz* (V): Nazimiye-Tunceli, *guzik*: Bursa, *guzuk*: Erciş-Van, *guzzik*: Erzurum, *guzzik*: Cinis, Aşkale-Erzurum, *Ağın, *Keban, Kesirik-Elazığ, *Arapkir- Malatya, *güz*(III): Samsun, *güzük*: Harput -Elazığ, *güzzük*: Elazığ (DS 1972: 2238)

Ayrıca Divanü Lugati't-Türk'te de *kambur* anlamıyla ilintili şu kullanımlara rastlamaktayız (ERCİLASUN vd. 2014: 681):

kamğı (*gamğı*): 1. Eğri ve bükülmüş şeyler. 2. Çarpık ağızlı kimse.

kamgır: eğri büğrü olmaya yüz tutmak, neredeyse çarpılıp felç olmak.

Codex Cumanicus'ta rastladığımız ve eğri büğrü, kambur anlamını taşıyan bir diğer kelime ise *kingırdır*. *kingır* 'eğri-büğrü, kambur' (Codex Cumanicus 1981:116) ~ KM *kingır* 'eğri, eğri-büğrü' Bugünkü *kambur* kelimesini çağrıştan *kingır* ile Muhakemetü'l -lugateyn'de bir yana eğrilmek anlamını taşıyan *kingıray-* kelimesi arasında bağlantı kurabiliriz. (NEVAİ 1940: 195) Nitekim *kingır* kelimesi çağdaş lehçelerden Karaçay-Malkar Türkçesinde eğri anlamında kullanılmaktadır. *Kingır bokur* eğri büğrü, *kingırlan-* eğilmek, *kingır-mingır* eğri büğrü, *kingırlan-* eğilmek anlamlarında kullanılmaktadır. (TAVKUL 2000: 259)

Kırgız Türkçesinde *çıkık* ve *kocaman* görünüşte bulunmak, kamburlaşım durmak anlamındaki *dügdüy-* (YUDAHİN 1998: 315) ile Yeni Uygur Türkçesinde *kambur* anlamındaki *dok* kelimeleri birbirini çağrıştırmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde ayrıca *dok adem* kamburlu adam, *dok bol-* kamburlu olmak ifadeleri de kullanılmaktadır. (NECİP 1995: 103) Karaçay-Malkar Türkçesinde *dugur* 1. Şiş et parçası, ur. 2. Çıkıntı, kabartı, tümsek anlamında kullanılmaktadır. (TAVKUL 2000: 187)

Kazak Türkçesindeki eğri, kambur anlamına karşı kullanılan *küdis* kelimesi de *dok* ve *dügdüy-* kelimeleriyle sesleri bakımından yakındır. Kazak Türkçesinde *küdis* kelimesinin türevleri *küdisten-* eğilmek,

kamburlaşmak, *küdistik* eğrilik, kamburluk şeklindedir. Tuva Türkçesinde *küdügür* hafif kambur şeklindedir. (ARIKOĞLU vd.: 73)

Çağdaş lehçelerde kambur dışında bu anlamı ifade eden diğer kelimeler Başkurt, Kazak Türkçesinde *kömrö* ve Türkmencede *küykidir*. (ERCİLASUN vd.: 431)

Ağızlarda ise yukarıda zikrettiklerimiz dışında kambur anlamını karşılayan diğer kelimeleri şöyle sıralayabiliriz:

kümbül: kambur. (Giresun)

kümük: kambur. (Ankara, Güdük ağzı)

hortik: zayıf, kambur adam (Trabzon; Taşkiran) (DS 1976: 2414)

hömbük [hömmük]: kambur. (Antakya ve köyleri - Hat.) (DS 1976: 2432)

kaykıla kalmak : Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak, *kaykılmak* : Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak (Çorum), *kaykışmak* : Ağrı ya da başka nedenlerle kambur olmak (Çorum), kıykıla kalmak Kamburluğunu gizlemeye çalışarak yürümek (DS 1993: 4540)

zuk: Kambur/ Çoh ağır kaldurma zuklanursun (Ahıska- , Şavşat, Artvin, Ardanuç ve (Oltu çevresinin ağzı) (https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydarhac%C4%B1,_A%C5%9Fkale)

2.1.3. kambur

Tarihi metinlerdeki *bükürin* arkaikleştiği, *hörgüçün* de anlam daralmasına uğrayarak yerini kambura bıraktığı görülmektedir. 20. yüzyıldan geriye baktığımızda önce 19. yüzyılda *kamburlar kolu* sözüne rastlamaktayız. Kamburlar kolu ünlü bir ortaoyunu topluluğudur. Kolbaşısı Hayalî Salih Efendi'dir. Bir de Çifte Kamburlar Kolu topluluğu vardır. Bunun kolbaşısı Kambur Mehmet'tir. Pişekarı da yine bir kambur olduğu için bu kola da *Çifte Kamburlar Kolu* adı verilmiştir. (MEYDAN LAROUSSE 1981: 827)

Kelimenin anlamsal çözümlemesine bakıldığında iki anlam boyutu görülür. Birincisi eğik, bükük olma, ikincisi yükselteli, çıkıntılı olma durumudur. Sanki bu kelime yerini aldığı *bükri* ve *hörgüç* kelimelerinin anlamlarının ikisini de bünyesinde (anlamında) barındırmaktadır.

Kelimenin kökenine bakıldığında ise farklı sözlüklerde farklı görüşlere rastlanılmaktadır:

Şemsettin Sami'nin hazırladığı *Kamus-ı Türki'de* sözcüğün yanında kökeni belirtilmemiş sıfat olarak 3, isim olarak 2 anlam sıralanmıştır Sözlükte kelime 4 madde başında alınmış tek madde başında anlamlandırılmıştır. Bunun sebebi aynı sözcüğün farklı imlalarla yazılmış olmasıdır.

kambur (kamburluk ba: kanbur vesaire) (SAMİ 1989: 1038)

kanbur (kaburluk ba: kanbur vesaire) (SAMİ 1989: 1040)

kanbur (sıfat) 1) arkası çıkık, arkası tümsek, ahdab. 2) bükülmüş, eğri, tümsek, mahdab. 3) bir tarafı çıkmış, bel vermiş, yıkılmak üzere eğilmiş. (isim) 1) kamburluk, hadbe 2) yumru, tümsek. (SAMİ 1989: 1084)

Hüseyin Kazım Kadri *Türk Lugatı*'nda sözcüğün garp kökenli olduğunu söylemiş ve kambur ve *kambur* olarak iki madde başıyla anlamlandırmıştır. (KADRI 1943: 753)

Kambul(kanboul-kambul) garp, isim: bükülmüş belin kamburu(Lehçe-i Osmanî)

Kambur (kanbour-kambur) garp, sıfat;isim: şiş, yumru, tümsek, ur, muhaddep, arkasında yumrusu olan.

Pars Tuğlacı *Okyanus 20. yy Ansiklopedik Türkçe Sözlük*'te kelimenin kökenin Yunanca *kempuris* sözcüğünden gelen bir isim olduğunu söyler (TUĞLACI 1971: 1353).

Kambur, kanbur is. : hörgüçlü.

Kelimenin dile girdikten sonra imlasıyla ilgili farklı şekiller karşımıza çıkar. Kelimenin hem tüm ünlülerinin yazılarak kullanıldığı şekillerini hem de sadece konsonantlarının yazıldığı şekillerini tespit ettik. Bu, o dönemde yaşanmış genel bir imla sorunudur.

Bir de kelimeye iç ses ünsüz benzeşmesi göze çarpmaktadır. Yabancı dillerden Türkçeye giren kelimelerin iç seslerdeki nb seslerinin mb şeklinde değişmesi durumu bu kelimeye de karşımıza çıkar. B sesi bir dudak sesi olarak kendinden önceki n sesini m sesine dönüştürmüştür. Çarşamba>Çarşamba, anbar>ambar, örneklerinde olduğu gibi bu kelime de bir süre iki imlali olarak yaşasa da kanbur şeklinden kambur biçimine dönüşmüştür fakat sözcüğün Yunanca imlasına baktığımızda ortada nb değil mp seslerine rastlarız. Bu da bize sözcüğün bir örneksemeyle nb li yabancı kelimeler gibi söylenirken aynı değişimi geçirip mb li söylendiğini göstermektedir. Oysa beklenen dile kampur şeklinde girip daha sonra kambura dönüşebilmesiydi.

Kelimenin kökeniyle ilgili daha önce saydığımız sözlükler sistemli bir bilgi vermemişse de Nişanyan'ın etimolojik sözlüğünde Pars Tuğlacı'yı destekler mahiyette sözcüğün Yunanca olduğu söylenmektedir. Nişanyan *Etimolojik Sözlük*'ünde kelimeyi şöyle açıklar (NİŞANYAN: 294):

Kambur: Yun. Kampilos~EYun. Kamylos eğik, bükük, kambur(kamptein eğmek, bükmek) ~HAvr *kamp- eğmek, bükmek

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde kelimenin kökeniyle ilgili bir bilgi verilmemektedir. Sözcüğün imlası sadece *kambur* şeklindedir, beş anlam sıralanmış ve sonra da bu kelimeyle ilgili atasözü, deyim, birleşik fiiller ve birleşik sözler verilmiştir.

Sözcüğün *Güncel Türkçe Sözlük*'teki durumu şöyledir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57bcc892d8ded8.92813903):

kambur (isim) 1) Bel veya göğüs kemiğinin eğilmesi, raşitizm sonucu sırtta ve göğüste oluşan tümsek, kambur zambur. 2) Bazı hayvanların sırtındaki çıkıntı. 3) Yapı veya eşyada dışarıya doğru eğilme. 4) *sıfat* Vücutunda bu tümsek bulunan (kimse). 5) *mecaz* Sıkıntı, dert.

Atasözü, deyim ve birleşik fiiller:

kambura yatmak: ayakta duran birini sırtüstü düşürmek için gizlice arkasında iki büküm olup eğilmek ve başka birinin onu önden üzerine itmesini sağlamak.

kamburu çıkmak: 1) sırtı kambur olmak. 2) *mecaz* ihtiyarlamak. 3) *mecaz* eğilerek yapılan işler için çok çalışmış olmak.

kamburunu çıkarmak: insan, kedi vb. sırtını tümsek duruma getirmek.

kambur üstüne kambur (*veya kambur kambur üstüne*): sıkıntı ve tersliklerin üst üste geldiğini anlatan bir söz.

Birleşik Sözler

kambur felek: talih ve kader için sitem yolu kullanılan bir söz.

kambur zambur (sıfat): kambur.

Ayrıca Güncel Türkçe Sözlük'te *kambur* kelimesinin Türk diline girdikten sonra Türkçenin kurallarına göre türemiş şu şekilleri de maddebaşı olarak sözlükte bulunmaktadır:

Kamburlaşma, kamburlaşmak, kamburlaştırma, kamburlaştırmak, kamburluk, kamburumsu.

Bu kelimele aynı kökenden geldiğini düşündüğümüz bir başka kelime de *kambura* sözcüğüdür. Madde başı olarak alınmış *kambura* sözcüğünün anlamları şöyledir:

kambura: kitapların ciltlenmesiyle sırt bölümünde oluşan yuvarlaklık.

Atasözü, deyim ve birleşik fiiller:

kambura vermek: ciltlenecek kitabın sırtını, formalar dikildikten sonra çekiç veya makine yardımıyla yuvarlaklaştırmak.

Birleşik Sözler

Kambura makinesi: ciltçilikte, kitapların sırtını yuvarlaklaştırma ve sırt kenarlarını düzgülendirmekte kullanılan makine.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise sözcüğün *kambur-kanbur* şeklinde iki imlalı olarak madde başı alındığını görmekteyiz. (AYVERDİ vd.: 614) Sözcüğün etimolojisi ve kökeni için şunları söyler: "kökeni kesin olarak belli değildir. bazı dilcilere göre ise Yunanca *kampura* "insan sırtındaki tümsek", *kampuris* "sırtı tümsekli olan" dan gelmektedir."

Kelime için beş anlam sıralar:

1) Sırt ve göğüste kemik sakatlığı veya hastalığı sebebiyle meydana gelen çıkıntı. 2) Sırtında veya göğsünde böyle çıkıntı bulunan kimse 3) Bir şey üzerinde dışarıya doğru çıkıntı yapmış kısım, tümsek 4) (sıfat) Sırtında veya göğsünde böyle bir çıkıntı bulunan 5) (sıf) Dışarıya doğru şişkin ve çıkıntılı olan.

kambur felek: talihin cilvelerine karşı duyulan sitemi ifade eden söz.

kambur kambur ~kambur zambur: eğri büğrü, yamru yumru.

kambur kambur üstüne~kambur üstüne kambur: aksilikler hep üst üste geldi.

kamburu çıkmak: sırtı kamburlaşmak.

kamburumsu: sırtı eğik durumda olan, az kambur.

Kambur sözcüğünün Türkçenin yapısına göre türemiş şekilleri de madde başı olarak alınmıştır: *kamburlaşmak, kamburlaştırmak, kamburluk.*

Bu iki referans sözlükte de kelimenin 5 anlamı sıralanırken ilk üç anlam isim görevindeki *kambur* sözcüğünü ifade eder. Sıfat görevinde vücutunda tümsek bulunan kimse, *mecaz* olarak da sıkıntı, dert anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Ayrıca sözcüğün üç tane de terim anlamı vardır. Bozova-Urfa'da ceket ve paltoların omuz kısımları ütülenirken kullanılan araç; Aksaray-Niğde'de dikiş açmak için kullanılan araç; ortaoyunu terimi olarak da karagöz ve ortaoyunu tiplerinden biri olarak karşımıza çıkar. (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57cdd0834c8c38.77193504)

Çağdaş lehçelere baktığımızda *kambur* sözcüğünü aynı seslerle söyleyen tek lehçe Gagauz Türkçesidir. Kelimenin Gagauz Türkçesindeki kullanım alanları şöyledir (GAYDARCI vd. 1991: 130):

Kambur kambur "kamburu mezar doorudecek" (Atasözü) "kamburu mezar doğrultacak"

kamburlaşmaa 1. kamburlaşmak 2. eğilmek, iki büküm olmak 3. (*mecaz*) Dalkavukluk etmek

kamburlanmaa bk. kamburlaşma

kamburlatmaa kamburlaştırmak
kamburlatma kamburlatmak
kamburluk kamburluk

Gagauz Türkçesinde kamburlaşma sözcüğünün dalkavukluk etmek anlamında kullanılması başka hiçbir lehçede karşımıza çıkmadığı için dikkat çekicidir.

Anadolu ağızlarında ise *kambur* sözcüğünün kullanımı şöyledir:

gambur (I) [*gambur*- 1, *gırba* (II)] (DS 1972: 1907)

Kambur. (-Gaz.)

[*gambur* -I] : (Samsun)

[*gırba* (II)] : (Bursa)

gambur 1. [-> *gambır* (I)] 2. eğri herhangi şey. (Körküler Yalvaç - Isparta)

3. şekilsiz, biçimsiz ağaç dalları. (Uluşiran Şiran- Gümüşhane) (DS 1972: 1907)

ganbur kambur. (Samsun) (DS 1972: 1909)

3. Sonuç

Bu çalışmadaki örnekler ve incelemelerle tarihî metinlerdeki *bükri* kelimesinin arkaikleştiğini, eğri *büğü* yapısında kalan arkaik *bükri* kelimesinin ise ağızlarda ve çağdaş lehçelerde değişerek varlığını sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Bu kelime edebî dile taşınmamıştır fakat Türkçede pek çok kelime için aynı durum geçerlidir. Ayrıca hörgücün tüm anlamlarını bırakıp sadece hayvanlar için kullanılıyor olması bir anlam daralması olsa da Türkçe kökenli bu kelimenin hala kullanılıyor olması dil varlığımız açısından sevindiricidir. Anlam daralmasına uğrayan *hörgüç*'ün de yerini *kambura* bıraktığı görülmektedir. Bu çalışma da göstermektedir ki halkın konuştuğu dil, yabancı dillerden kolayca etkilenmemektedir ve halk dili daha muhafazakardır. Türkçenin farklı dönemlerinde farklı kelimelerle karşımıza çıkan kambur anlamlı kelimelerin bugün sadece *kambur* kelimesiyle karşılandığı görülmektedir. Genel kanıya göre, dilin hangi tabakasından alıntılındığı tam olarak tespit edilememekle birlikte Yunancadan Türkçenin söz varlığına dahil olan bu kelime bugün Türkiye Türkçesinde bir beden kusuru olan kamburluk hastalığını taşıyan kişiyi ve onun kusurunun adını tek başına karşılamaktadır.

Kısaltmalar

DS: Derleme Sözlüğü

TS: Türkçe Sözlük

TTS: Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü

yay.: Yayınları

vd.: ve diğerleri

KAYNAKÇA

- ARIKOĞLU, Ekrem, KUULAR, Klara (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ATA, Aysu (1998). *Nehcü'l-Feradis : Uştmahtarların Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- AYVERDİ, İlhan, TOPALOĞLU Ahmet (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- CLAUSON, S. G., (*Sanglax*)(1960). *Muhammad Mehdî Xân. Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language*, London.
- (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University Press.
- Codex Cumanicus* (1981). (edited by G. KUUN), Budapest.
- DANKOFF, Robert (2004). (katkılarla İngilizceden Çeviren: Semih Tezcan), *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1991). (A. M. ALİYEV, A. ŞAYHULOV, E. Z. KAJIBEK, K. KONKOBAY UULU, B. YUSUF, C. GÖKLENOV, V. U. MAHPİR, A. ÇEÇENOV) *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bak. Yay., 1. Cilt.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, AKKOYUNLU Ziyat (2014). *Divanu Lugati't-Türk: giriş-metin-çeviri-notlar-dizin.* / Kaşgarlı Mahmud, 466/1074 ; Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay.
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- GARKAVETS, Aleksander (2011). *Kıpçaksöyve Slovar*, Almatı.
- GAYDARCI, G. A., E. K. KOLTSA, L. A. POKROVSKAYA VE B. P. TUKAN (1991). (red. N.A. BASKAKOV, çev. A. Mecit DOĞRU ve İsmail KAYNAK), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- GÜRSOY-NASKALİ, Prof. Dr. Emine- DURANLI, Muvaffak (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KADRİ, Hüseyin Kazım (1943). *Türk Lugati, Türk Dillerinin İhtikakı ve Edebi Lugatleri*, 3. cilt, İstanbul: Maarif Matbaası.
- KANAR, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yay.
- KOÇ, Kenan-BAYNİYAZOV, Ayabek- BAŞKAPAN, Vehbi (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay.
- Meydan Larousse : Büyük Lugat ve Ansiklopedi* (1981). İstanbul: Meydan Yayınevi, 6. cilt, ss. 827.
- NECİP, Emir Necipoviç(1995). (çev. İktil KURBAN) *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- NEVAİ, Ali Şir (1940). *Muhakamatul Lugatayin (Muhakemet-ül-Lugateyn, 906/1501)* Taşkent: Uz Ssr Gaslitizdat.
- NİŞANYAN, Sevan (2009). *Sözlerin Soyağacı : Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Everest Yay.
- OLGUN, İbrahim, DRAHŞAN, Cemşit (1984). *Farsça-Türkçe sözlük = Türkçe-Farsça sözlük*, Ankara: Elhan Kitabevi.
- SAMİ, Şemseddin (1989). *Kamus-i Türki*, İstanbul: Enderun Yayınevi.
- STEINGASS, F.J. (1977). *Persian-English Dictionary, 1321/1903*, London : Routledge And Kegan Paul.
- Şeyh Süleyman Efendi(1881). *Lugat-ı Çağatay*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü: XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış*, I. (1995), V. Cilt (1996), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

- TAVKUL, Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- TOPARLI, Recep (1993). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ezurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri.
- TUĞLACI, Pars (1971). *Okyanus 20. yy. Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, 2. cilt, İstanbul: Pars Yay.
- Türkçe Sözlük I-II* (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2.-6.-8.-9., 12. Cilt.
- ÜŞENMEZ, Emek (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- VASİLİEV, Yuriy (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- YUDAHİN, K.K. (1998) (Çev. Abdullah Taymas). *Kırgız Sözlüğü*, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Elektronik Kaynaklar:

- (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57bcc892d8ded8.92813903)
- (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57cdd0834c8c38.77193504)
- (https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydarhac%C4%B1,_A%C5%9Fkale)